

Alena KŘÍŽOVÁ a kolektiv: *Od lidového umění k výtvarnému folklorismu*

Brno: Masarykova univerzita, 2025,
214 s. Edice Etnologické studie 31

Výtvarné projevy související s životem lidu tvoří specifickou oblast etnologického studia. Poslední publikace Aleny Křížové a jejích spolupracovníků přináší zhodnocení dosavadního bádání nad lidovým výtvarným uměním v českých zemích a definuje tento fenomén v dnešní době. Lidové umění v rámci tradiční kultury přitahovalo zájem národopisců již v 19. století. Jeho projevy namnoze představovaly výrazné prvky, jimiž se odlišovala lidová kultura jednotlivých regionů. Odborný zájem o tvůrčí výtvarné aktivity lidových vrstev se konstituoval v druhé polovině 19. století a souvisel s rozvojem studia materiální kultury, jež probíhalo až po vyčerpání prvotního zájmu o společenskou a duchovní stránku života lidu. V důsledku procesu urbanizace a globalizace života však již koncem 19. století nastaly velké společenské změny, které se odrazily také ve výtvarných projevech. Ty už nebylo možné studovat postupy z dob tradiční lidové kultury (srov. relativizaci pojmů lid nebo umění).

Autorka se při svém výkladu opřela o výsledky dosavadního odborného bádání. V úvodní kapitole práce se věnuje terminologii, předmětu

bádání a systematice. V dalších odđílech podává přehled vývoje zájmu o lidové umění. Po počáteční fázi začali původně obdivovatelé lidových písní a slovesnosti obracet pozornost k projevům materiální kultury (výšivky, kroj, stavitelství, nábytek, keramika). Důležitou úlohu v sledovaném období sehrála Jubilejní zemská výstava (1891) a později Národopisná výstava československá (1895), která měla zásadní význam pro zformování etnografie jako vědního oboru a pro rozvoj muzejnictví v českých zemích. Pojem lidového umění však zatím zůstal odborně vymezen. Karel Chotek vytvořil model národopisných monografií určitých regionů, v nichž lidové umění, písně a tance představovaly samostatný odđíl.

Následné období bylo poznamenáno svérázovým hnutím, jež reagovalo na společenskou a politickou situaci, která vyvolala potřebu vzájemně odlišit specifika českého a německého živlu. Svéráz využíval především lidovou ornamentiku, jež jako výzdobný prvek pronikla do řady oblastí. Nalezl odezvu v době secesního stylu, který skýtal prostor pro uplatňování elementů národních kultur.

V německém prostředí se na přelomu 19. a 20. století rozvinula diskuse o původnosti lidového umění (produkční a reprodukcí teorie). V Čechách lze zaznamenat zejména ohlasy reprodukcí teorie, jež vyjadřovaly postoje českých uměleckých historiků zabývajících se rovněž výtvarnými projevy lidu (Zdeněk Wirth, Ladislav Lábeč, Antonín Matějček, Václav Vilém Štech, Václav Mencl, Vilém Pražák, Naděžda Melniková-Papoušková). Proto bylo až do třicátých let 20. století lidové umění – plnicí funkci národního umění, nahlíženo jako pendant umění profesionálního, v němž byly hledány jeho zdroje. Nový úhel pohledu na danou skutečnost přinesl teprve funkční strukturalismus. Zejména práce Petra Bogatyreva umožnila utřídění shromážděného materiálu do struktury podle funkcí. Sledovanou metodu převzal Karel Šourek. Ve své práci *Lidové umění v Čechách a na Moravě. Poznámky k jeho povaze* (1942) rozdělil doklady lidové výtvarnosti do šesti skupin. Jeho progresivní myšlenky zanechaly v odborném povědomí trvalou stopu

a potlačily způsob hodnocení sledovaného výtvaru pouze podle vnější formy. Funkčně strukturální metoda však byla marxisticky orientovanými etnografy v 50. letech odmítána. Další odborný trend vykazovalo dílo Antonína Václavíka, jež přinášel genetický výklad lidové kultury zahrnující komplexní přístup k jejím projevům. Podobně hledala kořeny jevů v lidové kultuře Drahomíra Stránská.

Generace etnografů, která nastoupila po druhé světové válce, využívala při sledování výtvarných dokladů výsledků dosavadního studia (Jitka Staňková, Ludvík Baran, Věra Hasalová, Jaroslav Vajdiš, Alena Vondrušková, Vlastimil Vondruška, Soňa Kovačevičová). K tématu lidového umění přistupovala jako k uzavřené historické kategorii. O definování pojmu lidového umění se pokusil Vladimír Scheufler (*Československá vlastivěda*, 1968). Podle jeho názoru vznikaly projevy zařazované pod tento pojem primárně k plnění mimoestetických funkcí, jež se po zániku tradičních vztahů vytrácely, až zůstala jen funkce estetická. V změněných společenských poměrech pak docházelo jen k prosté reprodukci původních projevů lidového umění, nebo byly využívány pouze jejich jednotlivé prvky. Z toho vyplývá, že lidové umění je uzavřenou epochou, kterou nelze obnovit. V uvedeném duchu pak byla nahlížena tato problematika v odborných etnografických pracích.

V posledních desetiletích 20. století vyvstala před etnologii otázka, jakým

směrem se má bádání o lidovém výtvarném umění vydat. Bylo zřejmé, že v prostředí širokých vrstev stále vznikají výtvarné hodnoty. Zodpovězení dané otázky do značné míry souviselo s výzkumem proměn života na vesnici v období socialismu (Václav Frolec, Soňa Kovačevičová) Nejistěněji se výtvarnou kulturou lidových vrstev zabýval Richard Jeřábek, který vytvořil systematiku a terminologii odpovídající nové společenské situaci a zahrnující široké spektrum probíhajících činností. Především zavedl pojem lidová výtvarná kultura, pod nějž zahrnul dílčí výtvarné aktivity (Výtvarná kultura lidu. Miniterminologie. *Umění a řemesla* 1979).

Jedním z opomíjených témat se stala masová kultura a masové umění, které od 19. století vytlačovaly původní formy a které byly výrazně poznamenány výtvarným folklorismem. Tento termín byl počátkem šedesátých let vytvořen Hansem Moserem pro označení existence, využití a adaptace předmětů a jevů tradiční lidové kultury v nepůvodních podmínkách. Reagoval tak na společenské proměny a potřebu odborného vymezení studia v novodobých podmínkách. Ve druhé polovině minulého století bylo již nezbytné opustit dosavadní náhled na lidové umění a obrátit pozornost k projevům masové kultury a výtvarného folklorismu.

Závěrečný oddíl autorčina pojednání se zamýšlí nad tím, co je aktuálně předmětem etnologického studia v případě lidové výtvarné kultury

a kudy se bude ubírat bádání při studiu masové kultury, jež v současnosti představuje nedílnou složku života nejširších vrstev. Autorka doporučuje vytváření široké základny srovnávacího materiálu. Výzkum lze zaměřit na přetrvávající součásti tradice, avšak přitom je nezbytné důsledně odlišovat výtvarný folklorismus od tradiční výtvarné kultury. Dále je možné studovat individuální tvořivost projevující se také formou amatérské tvorby, kutilství a zájmové umělecké činnosti. Uvedené formy ovšem postrádají většinu funkcí, jež měla tradiční výtvarná kultura. Někdy se objevuje funkce praktická, avšak dominuje funkce dekorativní. Sledovaná spontánní tvorba také souvisí s příznačným rysem současné doby – s náplní volného času, který v dnešním životě sehrává stále významnější roli. Lze konstatovat, že lidová výtvarná kultura nezmezela, pouze se přeměnila, podobně jako prošla proměnami společnost v 21. století.

Nastíněnou problematiku dokládají tematické sondy do výtvarných aktivit v nedávné i současné době, které zachytily studentské práce. Většina z nich dokládá, že výtvarný folklorismus není pouhou historickou kategorií, nýbrž živým fenoménem. František Miklíček se zaměřil na proměny současné výzdoby kraslic v Ostrožské Nové Vsi, zatímco Vanesa Valovičová zpracovala pozoruhodné téma nádražních budov na Slovácku, na nichž se objevila výzdoba uplatňující tradiční ornamentiku. Příspěvek Miroslavy

Ferstlové se soustředil na lidový ornament na Podluží a jeho využití při malbě na textil. S ohledem na rozvoj turismu sledovala Klára Prajac tradiční upomínky z Krkonoš a Podkrkonoší, jež jsou zastoupeny nejen regionálními produkty, ale též výrobky zdobenými v duchu folklorismu a zejména předměty využívajícími populární symbol Krakonoše. O uplatnění svérázu v lidovém oděvu na Tišnovsku v průběhu 19.–20. století pojednal Petr Drastil a nad piešťanským tradičním oděvem ve funkci národního kroje se zamýšlel Tomáš Mrázek. Zajímavé poznatky přinesl rovněž text Petry Mandíkové věnovaný ohlasům lidové kultury v malířském díle Karla Šimůnka, čelného představitele výtvarného folklorismu v malířské tvorbě první třetiny 20. století, jehož díla se hojně uplatňovala zejména na pohlednicích.

Závěr knihy tvoří nezbytný aparát obsahující soupis pramenů a literatury

a seznam vyobrazení, za nimiž následuje autorčin medailon a bibliografie.

Publikaci lze považovat za komplexní shrnutí dosavadního bádání nad projevy lidové výtvarné kultury v českém prostředí a zároveň nastínění perspektiv, které stojí před etnologickým studiem daného tématu. Kniha přesvědčivě dokládá autorčinu erudici, o níž svědčí úctyhodná kompletní bibliografie v závěru díla. Zároveň vypovídá o jejím pedagogickém působení a jeho přínosu.

Prof. PhDr. Alena Křížová, PhD., tímto dílem završila nejen bádání nad jedním ze svých stěžejních témat, ale zároveň oslavila osobní výročí (*17. 6. 1956). Blahopřejeme milé kolegyni k jubileu a děkujeme za vše, co pro obor vykonala. Do dalších let jí přeje pevné zdraví, hodně tvůrčího elánu a radosti v osobním i profesním životě.

Alena Kalinová

Etnografický ústav MZM Brno